

ҲАНАФИЙ МАЗҲАБИДА КАРОҲИЯТ ТУШУНЧАСИ

Абдуллаев Муҳаммадамин
Ҳадис илми мактаби талабаси

Аннотация. Ушбу мақолада ҳанафий мазҳаби фикҳ адабиётида муҳим ўрин тутувчи “Кароҳият китоби”нинг мазмун-моҳияти, унинг турли фикҳий асарларда ҳар хил номлар билан аталиш сабаблари ҳамда ушбу номларнинг луғавий ва истилоҳий маънолари таҳлил қилинган. Хусусан, “Истиҳсон”, “Ҳазар ва ибҳо”, “Кароҳият”, “Зухд ва вараъ”, “Зухд ва диёнат” ҳамда “Масайлу шатта” каби атамаларнинг қўлланилиши ҳанафий фақиҳларининг ёндашувлари асосида ёритилган. Шунингдек, Имом Косоний, Имом Сарахсий ва бошқа ҳанафий олимларнинг мазкур бўлим номланиши борасидаги қарашлари таҳлил этилган. Мақолада “ҳазар”, “ибҳо”, “мубоҳ”, “кароҳат” ва “макруҳ” тушунчаларининг луғавий ҳамда фикҳий мазмунлари очиқ берилган. Ҳанафий мазҳабида макруҳнинг макруҳи таҳримий ва макруҳи танзиҳий турларга ажратилиши, уларнинг ҳаром ва ҳалолга нисбати, шунингдек, Имом Аъзам Абу Ҳанифа, Имом Абу Юсуф ва Имом Муҳаммад ўртасидаги қарашлар ўрганилган. Тадқиқот натижасида “Кароҳият китоби” турли номлар билан аталган бўлса-да, уларнинг асосий мазмуни шариатда таъқиқланган, макруҳ ва мубоҳ амалларни баён қилишга қаратилгани асосланган.

Калит сўзлар: Ҳанафий мазҳаби, фикҳ, кароҳият, Кароҳият китоби, истиҳсон, ҳазар, ибҳо, мубоҳ, макруҳ, макруҳи таҳримий, макруҳи танзиҳий, ҳаром, ҳалол, зуҳд, вараъ, Имом Косоний, Имом Сарахсий, Имом Муҳаммад, Абу Ҳанифа, Абу Юсуф.

Ҳанафий мазҳаби фикҳ китобларининг деярли барчасида “Кароҳият китоби” мавжуд бўлиб, унда кароҳият масалалари ёритилади. Лекин “Кароҳият китоби” ёки кароҳият масалалари турли атамалар билан номланади.

Имом Косоний ўзининг “Бадоеъ” китобида кароҳият масалалари жамланган китобни “Истиҳсон китоби” деб атаган. У кароҳият масалаларининг турлича номланиши ҳақида шундай дейди: “Тоҳида “Ҳазар ва ибҳо китоби” деб номланади. Баъзан эса, “Кароҳат китоби” деб аталади. Бу китоб (яъни бу мавзу) борасидаги гаплар икки йўналишда бўлади. (Биринчиси) китоб номи баёни ҳақида. (Иккинчиси) унда жамланган таъқиқ ва мубоҳ нарсаларнинг баёни ҳақида.

Биринчиси ҳақида гап кетганда الاستحسان [ал-истиҳсон] сўз зикр қилинса, бир нарсанинг чиройли сифатга эга бўлиши назарда тутилади. Бундан ташқари истиҳсон қилувчининг феъли назарда тутилади. Яъни бир нарсани чиройли деб

билишга айтилади. Масалан: استحسنْتُ كَذَا [истахсанту каза] – “Шу нарсани истихсон қилдим”, дегани, “Уни чиройли деб билдим”, деган маънони англатади. Бу китобнинг “Истихсон” деб номланиши сабаб унда келтирилган кўп ҳукмлар бошқаларида бўлмаган ҳусн (чиройли, гўзаллик) сифати билан хослангани бўлиши мумкин. Сабаби ақл ва шариъат уни чиройли деб ҳисоблайдиган кўринишда бўлганидир.

Бу китобнинг “Ҳазар ва ибҳоҳа” деб номланишига келсак, бу ҳолатда у ўз муқтазосига мувофиқ бўлади. Чунки у таъқиқланган ва мубоҳ бўлган нарсаларни баён қилишга хосланган бўлади. “Кароҳият” номи билан номланганда ҳам шундай. Чунки кўп ҳолатларда унда ҳаром қилинган нарсалар баён қилинади. Чунки الكراهة [ал-кароҳат] – кароҳат (ёқтирмаслик) калимаси المحبة [ал-маҳаббат] – муҳаббат ва الرضا [ар-ризо] – розиликнинг зиддидир. Аллоҳ таоло шундай дейди: **“Шоядқи ёқтирмаган нарсангиз сиз учун яхши бўлса. Ва шоядқи ёқтирган нарсангиз сиз учун ёмон бўлса”**¹. Шариат ҳаромни яхши кўрмайди ва унга рози бўлмайди. Қуръони карим ояти ёки бошқа қатъий далил билан ҳаромлиги собит бўлган нарсаларда Имом Муҳаммаднинг одати уни мутлақ ҳаром деб атайшдир. Ҳаромлиги оҳод хабарлар, саҳобаларнинг сўзлари сингари қатъий бўлмаган далиллар билан собит бўлган нарсаларни эса макруҳ деб атайди. Баъзан эса бирор нарсанинг ҳаромлиги қатъий эмас, балки зоҳир далил билан собит бўлган бўлса, шуни билдириш учун иккисини ҳам жамлаб “Ҳаром макруҳ” деб айтади².

“Кароҳият китоби”ни олимлар ўз китоблари турли номлар билан атаганлар. Жумладан, “Фатавои татархония”, “Тухфа” китобларида “Ҳазар ва ибҳоҳа” деб номланган. “Жомеъус сағир”, “Ҳидоя”, “Жомеъур румуз”, “Табйинул ҳақоик”, “Баззозия”, “Фатҳул Қодир”, “Мажмаъул анҳур”, “Ихтиёр”, “Викоятур ривоя”, “Умдатур риоя” китобларида “Кароҳият китоби” дейилган. “Мабсут”, “Захира” ва “Бадоеъ”ларда эса “Истихсон китоби” дейилган.

Баъзилар бу бўлимни “Зухд вал вараъ” деб номлаган. “Фатавои ҳомидия”да “Масаилу шатта (турли масалалар)” номи билан келтирган³.

Имом Сарахсий “Мабсут”да шундай деган: “Кархий раҳматуллоҳи алайҳ ўз китоби бу мавзунинг масалаларини келтириб уни “Ҳазар ва ибҳоҳа китоби” деб атаган. Чунки унда (авратга қараш, ушлаш ва шу сингари) ҳалол ва ҳаром нарсаларнинг баёни бор. Агар китобни “Зухд ва диёнат китоби” деб атагандар тўғри бўлар эди. чунки угда кўзни тийиш, ушлаш, қараш сингари ҳалол ва ҳаром

¹ Бақара сураси, 216-оят.

² Абу Бакр Косоний. Бадоеъус саноеъ. Дорул кутубил илмия. Байрут. 1986 й. – Ж.5. – Б.118.

³ Қаранг: Наҳловий. Ад-дурарул мубоҳа фил ҳазари вал ибҳоҳа. Дорул фатҳ. Урдун. 2021 й. –Б. 17-18.

бўладиган ишлар баён қилинган. Бу эса зуҳд ва диёнат ҳисобланади. Кейин китобни (баданга) назар солиш масалалари билан бошлаган”⁴.

الحظر [ал-ҳазору] калимаси “ман қилиш”, “ушлаб туриш”, деган маъноларни билдиради. Бу ўринда эса “Истеъмол қилишдан қайтарилган нарсалар”, деган мазмунни ифода қилади.

المحظور [ал-маҳзур] сўзи мубоҳнинг (яъни, рухсат этилган нарса) зидди ҳисобланади.

المباح [ал-мубоҳ] бу мукаллафга уни қилиш ва қилмаслик ўртасида ихтиёр берилган нарсалар. Бунда савобга ҳам, азобга ҳам мустаҳиқ бўлмайди⁵.

الإباحة [ал-ибаҳа] сўзининг маъноси “қўйиб юбориш”, “очиш”, “кишанни ечиш” маъноларини англатади.

Мубоҳ бу шариатда қилиш ҳам қилмаслик ҳам тенг бўлган нарсаларга айтилади. Бошқа бир таърифда эса, уни қилишга савоб, қилмасликка азоб алоқадор бўлмаган нарсалар, дейилган⁶.

Кароҳият сўзининг таърифи қуйидагича:

الكراهة [ал-кароҳату] луғатда كره [кариҳа] – ёқтирмади, феълининг масдари. Яъни “ёқтирмаслик”, “ёмон кўриш” деган маъноларни англатади. Истилоҳда эса, шорат соҳибининг бир ишдан тийилишга нисбатан қатъий бўлмаган хитоби, дегани⁷.

Имом Муҳаммаднинг наздида ҳар қандай (тахримий) макруҳ ҳаром сингаридир. Абу Ҳанифа ва Абу Юсуф раҳматуллоҳи алайҳлар наздида эса ҳаромга яқинроқ бўлган ишлардир.

Ибн Ҳумомнинг фикрига кўра Имом Муҳаммаднинг сўзида бироз мажоз бор. Чунки макруҳ ҳам иқоб борасида ҳаром билан муштарак. Икки шайхнинг сўзи эса (мажозий эмас) ҳақиқий маънода тушунилади. Чунки аниқки, Имом Муҳаммад ҳам вожиб ва макруҳни инкор қилган кишини кофирга ҳукм қилмайди. Фарз ва ҳаромни инкор қилган кишини эса кофирга ҳукм қилади⁸. Умуман олганда уч имомнинг бу борадаги сўзлари мазмунан бир хил.

Заркаший кароҳатнинг икки хил бўлишини айтган. Бири шариат юзасидан бўлган кароҳат бўлса, иккинчиси иршодий кароҳат бўлади. Яъни бирор дунёвий манфаат сабабидан бўлган кароҳат. Шаръий бўлмаганига кароҳатга қўёшда исиган сувнинг макруҳлиги мисол бўлади⁹.

Макруҳ икки қисмга бўлинади: Макруҳи таҳримий ва макруҳи танзиҳийга.

⁴ Сарахсий. Мабсут. Дорул фикр. Байрут. 2000 й. –Ж.10. –Б.119.

⁵ Наҳловий. Ад-дурулул мубоҳа фил ҳазари вал ибҳо. Дорул фатҳ. Урдун. 2021 й. –Б. 18.

⁶ Наҳловий. Ад-дурулул мубоҳа фил ҳазари вал ибҳо. Дорул фатҳ. Урдун. 2021 й. –Б. 19.

⁷ Ал-мавсуъа ал-фиқҳия. Дорус софва. Қувайт. 1995 й. –Ж. 34. –Б. 221.

⁸ Қаранг: Наҳловий. Ад-дурулул мубоҳа фил ҳазари вал ибҳо. Дорул фатҳ. Урдун. 2021 й. –Б. 19.

⁹ Ал-мавсуъа ал-фиқҳия. Дорус софва. Қувайт. 1995 й. –Ж. 34. –Б. 221.

Макруҳи таҳримийни ҳаромга бўлган нисбати худди вожибнинг фарзга нисбатан тутган ўрни сингари бўлади.

Макруҳи танзиҳий эса ҳалолга яқин амал ҳисобланади. Яъни уни қилган киши азобланмайди. Лекин тарк қилган кишига кичик бўлса ҳам савоб бўлади¹⁰.

ФОЙДАЛАНИЛГАН МАНБА ВА АДАБИЁТЛАР

1. Абу Бакр Косоний. Бадоеъус саноеъ. Дорул кутубил илмия. Байрут. 1986 й.
2. Наҳловий. Ад-дурарул мубоҳа фил ҳазари вал ибоҳа. Дорул фатҳ. Урдун. 2021 й.
3. Сарахсий. Мабсут. Дорул фикр. Байрут. 2000 й.
4. Ал-мавсуъа ал-фикҳия. Дорус софва. Қувайт. 1995 й.
5. Ибн Обидин. Роддул мухтор. Дорул фикр. Байрут. 2000 й.

¹⁰ Ал-мавсуъа ал-фикҳия. Дорус софва. Қувайт. 1995 й. –Ж. 34. –Б. 221. Наҳловий. Ад-дурарул мубоҳа фил ҳазари вал ибоҳа. Дорул фатҳ. Урдун. 2021 й. –Б. 21.